Možemo li na temelju prediktora tradicionalnoga vršnjačkog nasilja predviđati elektroničko vršnjačko nasilje?

Velki, Tena; Kuterovac Jagodić, Gordana

Source / Izvornik: **Društvena istraživanja, 2016, 25, 523 - 545**

Journal article, Published version
Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

https://doi.org/10.5559/di.25.4.05

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:141:196280

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

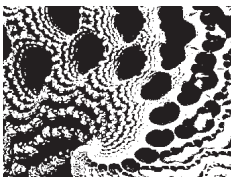

Repository / Repozitorij:

FOOZOS Repository - Repository of the Faculty of Education

https://doi.org/10.5559/di.25.4.05

MOŽEMO LI NA TEMELJU PREDIKTORA TRADICIONALNOGA VRŠNJAČKOG NASILJA PREDVIĐATI ELEKTRONIČKO VRŠNJAČKO NASILJE?

Tena VELKI
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek

Gordana KUTEROVAC JAGODIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 364.636:004.738.5
303.62:364.636
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 9. 5. 2016.

Cilj istraživanja bio je provjeriti mogu li prediktori tradicionalnoga vršnjačkog nasilja konzistentno dobiveni u prijašnjim istraživanjima dobro predviđati i elektroničko vršnjačko nasilje. Provjeravana je prediktivnost individualnih (dob, spol, školski uspjeh), obiteljskih (roditeljsko kažnjavanje, toplina, nadzor i popustljivost) i vršnjačkih varijabli (broj prijatelja, vršnjačka prihvaćenost, prethodna viktimizacija). U istraživanju je sudjelovalo 880 učenika od petog do osmog razreda osječkih osnovnih škola. Individualne i vršnjačke varijable mjerene su *Upitnikom o nasilju među školskom djecom* (*UNŠD*), roditeljsko ponašanje *Upitnikom roditeljskoga ponašanja* (*URP-29*). Odabrane varijable objašnjavaju oko 30% ukupne varijance tradicionalnoga nasilja i 10% ukupne varijance elektroničkoga nasilja. Sve pretpostavljene varijable pokazale su se značajnim prediktorima tradicionalnoga vršnjačkog nasilja, ali ne i elektroničkoga. Budući da ispitani prediktori tradicionalnoga vršnjačkog nasilja samo djelomično objašnjavaju elektroničko, treba istražiti i druge moguće prediktore, poput učestalosti upotrebe medija, elektroničke viktimizacije i sl.

Ključne riječi: tradicionalno vršnjačko nasilje, elektroničko vršnjačko nasilje, prediktori

✉ Tena Velki, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Cara Hadrijana 10, 31 000 Osijek, Hrvatska.
E-mail: tena.velki@gmail.com

UVOD

Iako je vršnjačko nasilje često istraživana pojava (Rigby, 2002; Olweus, 1998, 2010), još uvijek nisu jasne njegove karakteristike i koje pojave uključuje. Vršnjačko nasilje (eng. *peer violence*)[1] podrazumijeva razne oblike nasilničkoga ponašanja koje počinitelj nasilja čini nad žrtvom iste ili slične dobi. Vršnjačko nasilje često se neopravdano rabi kao sinonim za vršnjačko zlostavljanje (eng. *bullying*) (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012). Vršnjačko zlostavljanje oblik je agresivnoga ponašanja djece koje ima dvije distinktivne karakteristike u odnosu na ostala agresivna ponašanja: ponašanje se učestalo ponavlja te postoji nerazmjer u moći nasilnika i žrtve, usprkos jednakoj ili sličnoj dobi (Farrington, 1993; Rigby, 2002). Prema tome, vršnjačko nasilje uključuje čitav spektar nasilnoga ponašanja u odnosu na vršnjake, ali ono ne mora nužno uključivati navedene karakteristike zlostavljanja. Ovisno o načinu uključenosti u vršnjačko nasilje, sudionici mogu biti svrstani u jednu od kategorija: počinitelji nasilja jesu učenici koji samo čine nasilje nad vršnjacima, žrtve nasilja jesu učenici koji samo doživljavaju nasilničko ponašanje, a provokativne žrtve jesu učenici koji ujedno i čine i doživljavaju nasilničko ponašanje (Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012).

Vršnjačko nasilje uključuje razne oblike nasilničkoga ponašanja. Postoji više podjela oblika nasilja. Osnovna je podjela na direktno nasilje, poput zadirkivanja, udaranja ili zastrašivanja, te indirektno nasilje, poput isključivanja iz društva, ogovaranja ili manipuliranja (Garrett, 2003). Nadalje, u istraživanjima najčešće razlikujemo tjelesno i verbalno nasilje, a novije konceptualizacije uključuju i relacijsko ili emocionalno (psihičko) te seksualno i ekonomsko nasilje među vršnjacima (Bilić i sur., 2012). Svi navedeni oblici nasilja odnose se na tradicionalno vršnjačko nasilje, koje se i najčešće istraživalo (Olweus, 2010; Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). U novije vrijeme sve je prisutnije elektroničko vršnjačko nasilje, kojemu je glavna karakteristika njegovo odvijanje u virtualnom svijetu (internet, mobitel), za razliku od tradicionalnoga, koje se odvija u realnom svijetu (najčešće u školi i školskom okruženju). Elektroničko nasilje, kao i tradicionalno, dijeli se na direktno nasilje, u kojem počinitelj izravno napada dijete, te na indirektno nasilje, u kojem počinitelj napada pojedinca preko treće osobe koja najčešće toga nije svjesna (Krmek, Buljan Flander i Hrpka, 2007). Elektroničko nasilje provodi se elektroničkim kanalima, npr. e-poštom, SMS-om, društvenim mrežama (npr. Facebookom, Twitterom i sl.), forumima i dr. Za razliku od tradicionalnoga nasilja, u elektroničkom vršnjačkom nasilju počinitelj nasilja ostaje anoniman i može se skrivati iza privremenih adresa e-pošte, nadimaka ili iza nepoznatoga

[1] U daljnjem tekstu termini vršnjačko zlostavljanje (eng. *bullying*) i vršnjačko nasilje (eng. *peer violence*) rabit će se onako kako su ih upotrijebili autori izvornih referencija.

broja mobitela (Šimunović, 2008). I publika je u elektroničkom vršnjačkom nasilju mnogo šira, jer internetom može obuhvaćati mnogo više djece (npr. djecu iz drugih škola, pa čak i gradova), za razliku od tradicionalnoga, koje se događa najčešće u jednom razredu ili unutar jedne škole. Osim toga, kod elektroničkoga nasilja uvijek se radi o nekoj vrsti pisane (slikovne) poruke koja ostaje trajno pohranjena na internetu i svakodnevno iznova može štetiti žrtvi, dok je kod tradicionalnoga vršnjačkog nasilja npr. usmeno vrijeđanje ili zadirkivanje nešto što se dogodi i prođe, katkad i bez svjedoka. Iz navedenog se može zaključiti kako je elektroničko nasilje vrlo zastrašujuće, jer je nasilnikov identitet prikriven i nasilje se može događati bilo kada i bilo gdje (Bilić i sur., 2012). Istraživanja su utvrdila visoku povezanost između činjenja tradicionalnoga i elektroničkoga vršnjačkog nasilja, pri čemu su brojni počinitelji tradicionalnoga vršnjačkog nasilja ujedno i počinitelji elektroničkoga vršnjačkog nasilja, odnosno isti učenici čine nasilje u raznim situacijama (Erdur-Baker, 2010; Dehue, Bolman, Vollink i Pouwelse, 2012; Raskauskas i Stoltz, 2007).

Ovisno o metodama i pristupu mjerenja nasilja među djecom, utvrđuje se vrlo različita prevalencija vršnjačkoga nasilja. Metaanalitička istraživanja (Cook, Williams, Guerra i Kim, 2010a; Knight, Guthrie, Page i Fabes, 2002) pokazala su da je prevalencija tradicionalnoga nasilja među djecom za nasilnike i žrtve najmanja kada se od učenika traži nominacija vršnjaka, dok je podjednako velika kod samoprocjene i procjene učestalosti nasilničkoga ponašanja od vršnjaka. Ako promatramo podatke o prevalenciji tradicionalnoga i elektroničkoga vršnjačkog nasilja za obje vrste nasilja, pronalazimo veću prevalenciju nasilnika ako su podaci prikupljeni definicijskim pristupom, dok je kod podataka prikupljenih na temelju pristupa opisa specifičnih ponašanja veća prevalencija žrtava i provokativnih žrtava (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Istraživanja tradicionalnoga vršnjačkog nasilja u svijetu (SAD, Europa i Australija) među djecom od 10 do 15 godina govore o stopi viktimizacije od 9 do 32% te stopi nasilja od 3 do 27% (Stassen Berger, 2007). Među učenicima od 11 do 14 godina prevalencija tradicionalnoga vršnjačkog nasilja kreće se između 16% i 20%, dok pronalazimo i od 18% do 26% žrtava te 7% do 10% provokativnih žrtava tradicionalnoga vršnjačkog nasilja (Cook i sur., 2010a). Istraživanja prevalencije elektroničkoga vršnjačkog nasilja pokazuju manju zastupljenost ovog oblika nasilja. Raširenost elektroničkoga nasilja među mladima (od 15 do 18 godina) u Švedskoj govori o 5% žrtava, oko 4% počinitelja te oko 2% provokativnih žrtava (Laftman, Modin i Ostberg, 2013). I u Australiji dobiveni su slični rezultati prevalencije elektroničkoga vršnjačkog nasilja među učenici-

ma od 10 do 14 godina, gdje ima 6% žrtava i 3% počinitelja (Cross i sur., 2012). Novije metaanalitičko istraživanje (Modecki i Minchin, 2013), koje se temelji na rezultatima 80 studija iz cijeloga svijeta, usporedilo je prevalenciju tradicionalnoga i elektroničkoga vršnjačkog nasilja među mladima od 12 do 18 godina. Rezultati su jasno pokazali da je stopa i nasilja i viktimizacije manja za elektroničko vršnjačko nasilje u odnosno na tradicionalno, tj. da ima oko 21% žrtava elektroničkoga nasilja prema 38% žrtava tradicionalnoga nasilja, dok je oko 14% elektroničkih nasilnika prema 38% počinitelja tradicionalnoga vršnjačkog nasilja. Slična prevalencija tradicionalnoga vršnjačkog nasilja dobivena je i na nacionalnom uzorku hrvatske djece od 10 do 14 godina, pri čemu rezultati pokazuju od 2,3% do 6,5% počinitelja nasilja, 14,4% – 17,6% žrtava i 7,7% – 16,4% provokativnih žrtava (Sušac, Rimac i Ajduković, 2012), što je u odnosu na svijet nešto niža prevalencija (Cook i sur., 2010a). Istraživanjem Velki i Vrdoljak (2013) na osječkom uzorku djece od 10 do 15 godina utvrđeno je 3,1% počinitelja nasilja, 30,9% žrtava i 13,7% provokativnih žrtava tradicionalnoga nasilja te o 0,8% počinitelja elektroničkoga nasilja, 6,5% žrtava elektroničkoga nasilja i 1,1% provokativnih žrtava elektroničkoga nasilja, što je u skladu s prijašnjim studijama u svijetu, koje govore o manjoj raširenosti elektroničkoga vršnjačkog nasilja u odnosu na tradicionalno (Modecki i Minchin, 2013).

Mnoga istraživanja (Del Rey, Elipe i Ortega-Ruiz, 2012; Erdur-Baker, 2010; Guarini, Passini, Melotti i Brighi, 2012; Hemphill i sur., 2012) koja su se početno bavila otkrivanjem prediktora tradicionalnoga vršnjačkog nasilja usmjerila su se i na predviđanje elektroničkoga vršnjačkog nasilja, krenuvši od pretpostavke da oba oblika nasilja čine zapravo jedan konstrukt (vršnjačko nasilje) i da je moguće kako su u podlozi i jednog i drugog oblika nasilja isti čimbenici. Za potrebe ovog rada dat ćemo kratak pregled samo onih individualnih, obiteljskih i vršnjačkih činitelja koji su se u dosadašnjim istraživanjima dosljedno pokazali značajnima u predviđanju tradicionalnoga vršnjačkog nasilja te se u nekim novijim istraživanjima (Kowalski i Limber, 2013; Kowalski, Morgan i Limber, 2012; Ybarra, Diener-West i Leaf, 2007) taj trend ogleda i u elektroničkom vršnjačkom nasilju.

Od individualnih činitelja, spol i dob su najistraživanije osobine povezane s tradicionalnim vršnjačkim nasiljem. Novija istraživanja (Olweus, 2010), posebice metaanalize, pokazuju kako su dječaci tjelesno i verbalno nasilniji, dok za druge oblike tradicionalnoga vršnjačkog nasilja nisu pronađene spolne razlike (Card, Stucky, Sawalani i Little, 2008). Neka istraživanja elektroničkoga nasilja pokazala su kako su dječaci češće počinitelji i ove vrste nasilja (Kowalski i sur., 2012). Međutim,

druga istraživanja elektroničkoga nasilja nisu uvijek pronašla značajne spolne razlike (Monks, Robinson i Worlidge, 2012; Werner, Bumpus i Rock, 2010). Još je Begranska studija (Olweus, 1998) pokazala kako su za sve oblike tradicionalnoga nasilja nasilnija starija djeca (Olweus, 1998), a isti trend pronađen je i u elektroničkom nasilju (Li, 2006; Vandenbosh i Van Cleemput, 2008). Novije veliko metaanalitičko istraživanje nasilja (Barlett i Coyne, 2014), koje je uključivalo 22 države, potvrdilo je da su od 10 do 15 godina dječaci češće nego djevojčice počinitelji elektroničkoga nasilja. Najviše elektroničkoga vršnjačkog nasilja iskazuju učenici završnih razreda osnovne škole i početnih razreda srednje škole (Wang, Iannoti i Nansel, 2009). Isti trend potvrđen je i u hrvatskim školama, gdje najviše tradicionalnoga i elektroničkoga nasilničkog ponašanja pokazuju učenici završnih razreda osnovne škole (Buljan Flander, Ćorić Špoljarić i Durman Marijanović, 2007; Velki, 2012a). Osim spola i dobi, istraživanja su jasno utvrdila kako je školski neuspjeh rizični čimbenik tradicionalnoga nasilničkog i agresivnog ponašanja mladih (Cook, Williams, Guerra, Kim i Sadek, 2010b; Orpinas i Horne, 2006). Općenito, nasilnici imaju loš odnos s nastavnicima, loš školski uspjeh, češće bježe s nastave, ne osjećaju pripadnost školi te ne poštuju školska pravila (Harel-Fisch i sur., 2010; Haynie i sur., 2001). Novija istraživanja (Kowalski i Limber, 2013) pokazuju sličan trend i za elektroničko nasilje, gdje djeca uključena u elektroničko nasilje pokazuju slabiji školski uspjeh i više izostanaka iz škole.

Obitelj ima najvažniju ulogu kada je riječ o razvoju vršnjačkoga nasilja (Velki, 2012b), pri čemu se autoritaran roditeljski stil odgoja pokazao najboljim prediktorom tradicionalnoga vršnjačkog nasilja (Baldry i Farrington, 2000; Klarin, 2002; Lee i Wong, 2009). Manjak roditeljske topline i pažnje, osobito u najranijoj dobi, povećava vjerojatnost pojave kasnijega nasilničkog ponašanja (Olweus, 1998). Nasilna djeca češće imaju roditelje koji su emocionalno hladni i odbojni te depresivne majke kojima nedostaje emocionalne topline (Bowes i sur., 2009; Veenstra i sur., 2005). Djeca koja su počinitelji tradicionalnoga vršnjačkog nasilja dolaze iz obitelji u kojima roditelji češće kažnjavaju, prijete, rabe prisilu i moć u uspostavljanju discipline (Schwartz, Dodge, Pettit i Bates, 1997; Shields i Cicchetti, 2001). U takvim obiteljima djeca uče kako je nasilje prikladan način rješavanja sukoba, pa to naučeno ponašanje prenose na odnose s vršnjacima. Osim autoritarnoga stila odgoja, nedostatak roditeljskoga nadzora (koliko roditelji nadgledaju i prate dijete te koliko su upoznati s djetetovim svakodnevnim aktivnostima), stroga disciplina, nedosljednost u odgojnim postupcima, roditeljsko neslaganje, odbijanje i sla-

ba uključenost roditelja u djetetov život pokazali su se dobrim prediktorima agresivnoga i nasilničkoga ponašanja djece (Cook sur., 2010b; Gómez-Ortiza, Del Rey, Casasc i Ortega-Ruiza, 2014; Kokkinos, 2013). Posebno je rizično ako roditelji nisu kadri uspostaviti jasne granice za nasilna ponašanja prema vršnjacima, braći i odraslima, odnosno ako su popustljivi prema iskazivanju agresije (Smith, Twemlow i Hoover, 1999). I istraživanja u Hrvatskoj pokazala su kako su strogo roditeljsko kažnjavanje, slab nadzor i veća roditeljska popustljivost dobri prediktori tradicionalnoga vršnjačkog nasilja (Velki i Kuterovac Jagodić, 2015). Slični rezultati potvrđeni su i u novijim istraživanjima koja se bave proučavanjem elektroničkoga nasilja. Izostanak roditeljske podrške (Wang i sur., 2009), zanemarujući i permisivni roditelji (Dehue i sur., 2012), hladni i odbojni roditelji (Guarini i sur., 2012) pokazali su se rizičnim čimbenicima i za tradicionalno i za elektroničko vršnjačko nasilje. Također, djeca počinitelji elektroničkoga nasilja odrastaju u obiteljima gdje nema roditeljskoga nadzora (Kokkinos, Antoniadou, Asdre i Voulgaridou, 2016; Law, Shapka i Olson, 2010; Ybarra i Mitchell, 2004) te topline i povezanosti s roditeljima (Ybarra i sur., 2007), kao i u obiteljima gdje je uobičajena roditeljska praksa strogo discipliniranje i kažnjavanje (Ybarra i Mitchell, 2004; Wong, 2010). Iz toga se može zaključiti kako je i za objašnjavanje elektroničkoga nasilja značajan prediktor autoritarni roditeljski stil odgoja (Dilmaç i Aydoğan, 2010; Makri-Botsari i Karagianni, 2014).

Od vršnjačkih činitelja, broj prijatelja i vršnjačka prihvaćenost pokazali su se kao dosljedni prediktori tradicionalnoga vršnjačkog nasilja (Perren i Hornung, 2005; Wang i sur., 2009; Woods, Done i Kalsi, 2009). Osim djece neuključene u nasilje, najveći broj prijatelja imaju počinitelji tradicionalnoga nasilja koji su prihvaćeni u grupama djece istoga ili sličnoga ponašanja (Wang i sur., 2009) te obično dolaze iz većih vršnjačkih skupina (Salmivalli, Huttunen i Lagerspetz, 1997). Istraživanja su pokazala kako je veći broj prijatelja dobar prediktor tradicionalnoga vršnjačkog nasilja (Velki i Vrdoljak, 2013), međutim, nije potvrđeno da je veći broj prijatelja i značajan prediktor elektroničkoga nasilja (Wang i sur., 2009). Nasilna djeca nisu socijalno izolirana, ona imaju prijatelje sličnih osobina i ponašanja koji ih podržavaju (Espelage, Holt i Henkel, 2003), iako su slabije prihvaćena od djece koja nisu uključena u tradicionalno vršnjačko nasilje (Perren i Hornung, 2005). Vršnjačka odbačenost pokazala se dobrim prediktorom tradicionalnoga vršnjačkog nasilja (Dijkstra, Lindenberg i Veenstra, 2007), pri čemu djeca koja se osjećaju neprihvaćenima žele nasiljem privući pozornost i zadobiti određenu poziciju u vršnjačkim krugovima. Sličan je trend pronađen i u elektroničkom nasilju, gdje se vršnjačka neprihvaćenost (Williams

i Guerra, 2007), odnosno odbačenost od vršnjaka (Calvete, Orue, Estéve, Villardón i Padilla, 2010), pokazala kao dobar prediktor elektroničkoga nasilja, tj. vršnjačko odbacivanje bilo je povezano i sa samoprocijenjenim elektroničkim nasiljem kao i onim što su ga procjenjivali vršnjaci (Wright i Lee, 2013).

Novija istraživanja jasno pokazuju da je tradicionalna viktimizacija dobar prediktor činjenja tradicionalnoga (Chapell i sur., 2006; Hemphill i sur., 2012) i elektroničkoga vršnjačkog nasilja (Del Rey i sur., 2012; Hemphill i Heerde, 2014; Kowalski i sur., 2012; Sticcia, Ruggieri, Alsaker i Perren, 2013). Kod tradicionalnoga nasilja, porastom dobi, žrtve nasilja dolaze u situaciju kad više nisu najslabiji, odnosno kad imaju priliku iskazati svoju nadmoć na učenicima nižih razreda osnovne škole i na taj način riješiti se stresa zbog proživljenoga nasilja. Djeci i mladima koji ne mogu ostvariti nadmoć u školskom okruženju elektroničko (virtualno) okruženje, u kojem se zbog anonimnosti osjećaju zaštićeno, postaje paralelni svijet u kojem mogu biti jaki i uzvratiti na nasilje. Kako su se dosadašnja istraživanja većinom bavila tradicionalnim žrtvama nasilja, koje su i brojnije, vrlo je zanimljivo istražiti prijelaz iz jednog oblika nasilja u drugo, odnosno kako doživljavanje jednog oblika, tradicionalnoga, vršnjačkog nasilja potiče činjenje sasvim drugog oblika, elektroničkoga, vršnjačkog nasilja.

Cilj rada bio je provjeriti može li se na temelju najčešće istraživanih i dokazanih prediktora tradicionalnoga vršnjačkog nasilja podjednako dobro predviđati i elektroničko vršnjačko nasilje. U tu svrhu odabrane su tri skupine varijabli, koje su se u ranijim istraživanjima konzistentno pokazale dobrim prediktorima tradicionalnoga vršnjačkog nasilja: individualne (dob, spol, školski uspjeh), obiteljske (roditeljsko kažnjavanje, roditeljska toplina, roditeljski nadzor i roditeljska popustljivost) i vršnjačke (broj prijatelja, osjećaj vršnjačke prihvaćenosti, prethodna tradicionalna viktimizacija). Kako se elektroničko nasilje često smatra samo još jednim oblikom vršnjačkoga nasilja (kao što je to npr. tjelesno ili relacijsko nasilje), a ne posebnim fenomenom (iako postoje neke jasne razlike prethodno opisane), pretpostavljeno je da će upravo najčešće ispitivani i konzistentno provjeravani individualni, obiteljski i vršnjački prediktori tradicionalnoga nasilja predviđati i elektroničko vršnjačko nasilje.

METODA

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 880 učenika od petog do osmog razreda (48% dječaka) iz 6 škola s područja grada Osijeka. Učenici su imali između 10 i 16 godina ($M = 12{,}81$, $SD = 1{,}15$) (detalji u Velki i Kuterovac Jagodić, 2015).

Instrumenti i operacionalizacija varijabli

Sociodemografske varijable

Na početku istraživanja učenici su na posebnom obrascu dali demografske podatke o svojoj dobi, spolu, razredu te školskom uspjehu (6 ocjena: opći uspjeh, uspjeh iz hrvatskog i uspjeh iz matematike na polugodištu i kraju prethodne školske godine). Varijabla školski uspjeh formira se na temelju aritmetičkih sredina svih 6 ocjena, a formirana na ovaj način upućuje na precizniju i realističniju mjeru školskog uspjeha (Vrdoljak i Velki, 2012). Pouzdanost školskog uspjeha u ovom istraživanju iznosila je Cronbach $\alpha = 0{,}94$. Ovim su obrascem prikupljeni i podaci vezani uz osjećaj vršnjačke prihvaćenosti (dvije čestice na skali Likertova tipa od 3 stupnja (1 – nikad, 2 – ponekad, 3 – često), na kojima je učenik procijenio koliko se osjeća prihvaćeno, odnosno odbačeno, od vršnjaka) i broju najboljih prijatelja koje učenik ima (gdje je samo napisao koliko ima najboljih prijatelja).

Upitnik o nasilju među školskom djecom
(*UNŠD*; Velki, Kuterovac Jagodić i Vrdoljak, 2011)

Kao instrument za samoprocjenu nasilničkoga ponašanja i viktimizacije primijenjen je Upitnik o nasilju među školskom djecom (*UNŠD*; Velki, Kuterovac Jagodić i Vrdoljak, 2011). *UNŠD* mjeri učestalost počinjenoga i doživljenoga nasilnog ponašanja i sastoji se od dvije skale. *Skala nasilja među djecom* ($k = 19$) mjeri učestalost počinjenoga nasilja nad vršnjacima u školi (dijeli se na podskale: tjelesno nasilje, verbalno nasilje, koje u kombinaciji čini tradicionalno vršnjačko nasilje, i elektroničko nasilje), a *Skala viktimizacije* ($k = 19$; dijeli se na podskale: tjelesna viktimizacija, verbalna viktimizacija, koje u kombinaciji čine tradicionalnu viktimizaciju, i elektronička viktimizacija), mjeri učestalost doživljenoga nasilja u školi. Zadatak sudionika jest označiti učestalost svakoga pojedinačnog doživljenog/počinjenog oblika nasilja na ljestvici od 5 stupnjeva, pri čemu 1 znači "nikad", 2 "rijetko (nekoliko puta u godini)", 3 "ponekad (jednom u mjesecu)", 4 "često (nekoliko puta u mjesecu)" te 5 "uvijek (skoro svaki dan)". Rezultat se za svaku podskalu formira kao aritmetička sredina rezultata postignutih na svim česticama podskale. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije za Skalu nasilja među djecom i njezine podskale iznosi od 0,66 do 0,83, a za Skalu viktimizacije i njezine podskale od 0,70 do 0,87 (detalji u Velki i Kuterovac Jagodić, 2015). Na temelju samoprocjena *UNŠD*-a sudionike se može svrstati u sljedeće kategorije: počinitelj tradicionalnoga nasilja jest sudionik koji je na najmanje jednoj čestici Podskale verbalnog ili tjelesnog nasilja (tradicionalno nasilje) označio da opisano ponašanje čini "uvijek (skoro svaki dan)" ili "često (nekoliko puta u mjesecu)". Nadalje, učenik je svrstan u kategoriju kao počinitelj elektroničkoga nasilja ako je na najmanje jednoj

čestici Podskale elektroničkoga nasilja označio da opisano ponašanje čini "uvijek (skoro svaki dan)" ili "često (nekoliko puta na mjesec)". Na isti način svrstana su u kategorije djeca koja su žrtve nasilja (na najmanje jednoj čestici odgovarajuće podskale označili su da opisano ponašanje doživljavaju "uvijek" ili "često"), dok su djeca koja su kategorizirana kao provokativne žrtve imala istodobno zaokruženo na najmanje jednoj čestici odgovarajuće podskale nasilja i podskale viktimizacije da opisano ponašanje čini / doživljava "uvijek (skoro svaki dan)" ili "često (nekoliko puta na mjesec)" .

***URP-29* (*Upitnik roditeljskoga ponašanja*; Keresteš, Brković, Kuterovac Jagodić i Greblo, 2012)**

Upitnik roditeljskoga ponašanja mjeri roditeljske postupke majke i oca prema djetetu, a sastoji se od sedam skala: roditeljske topline, intruzivnosti, psihološke kontrole, roditeljskoga nadzora, popustljivosti, induktivnog rezoniranja te kažnjavanja. Sudionici su ispunjavali dva identična upitnika, svaki od 29 čestica, od kojih se jedan odnosi na majku, a drugi na oca. Zadatak je djeteta da na ljestvici od četiri stupnja označi koliko točno svaka čestica opisuje ponašanje njegove majke/oca prema njemu (1 – "uopće nije točno", 2 – "nije baš točno", 3 – "dosta točno", 4 – "potpuno točno"). Rezultat se za svaku podskalu formira kao aritmetička sredina rezultata postignutih na svim česticama podskale, a za svaku podskalu moguća su tri rezultata: odgovarajuća podskala koja se odnosi na postupke majki, odgovarajuća podskala koja se odnosi na postupke oca ili kombinacijom tih dvaju rezultata može se kreirati odgovarajuća podskala koja se odnosi na roditeljska ponašanja. Za potrebe istraživanja upotrijebljene su skale roditeljske topline, nadzora, popustljivosti i kažnjavanja (Cronbach α za te skale kreće se od 0,77 do 0,86) (detalji u Velki i Kuterovac Jagodić, 2015), a koje su nastale kombinacijom (aritmetičkom sredinom) svih čestica odgovarajućih skala verzije upitnika za postupke majke i verzije upitnika za postupke oca.

Postupak

Uz pristanak odgovornih institucija i dogovora s ravnateljima i razrednicima, istraživanje je provedeno u osnovnim školama grada Osijeka. Na roditeljskim sastancima, nakon objašnjenja svrhe istraživanja, roditelji su zamoljeni da ispune upitnike i daju pismenu suglasnost za djetetovo sudjelovanje u istraživanju, a od djece čiji su roditelji bili suglasni zatražen je i pristanak. Nakon informiranja učenika o općim ciljevima i svrsi istraživanja, podaci su prikupljani u školama tijekom nastave. Učenicima je jasno istaknuta dragovoljnost sudjelovanja i zajamčena povjerljivost podataka dobivenih u istraživanju. Podaci su prikupljeni grupno, a njihovo je prikupljanje trajalo oko 45 minuta (detalje vidi u Velki, 2012a). Nakon ispitivanja

učenici su mogli razgovarati o problemu nasilja i drugim problemima sa školskom psihologinjom i istraživačicama te su dobili e-mail kontakt za eventualna naknadna pitanja.

REZULTATI

Zastupljenost tradicionalnoga i elektroničkoga nasilja

U Tablici 1 prikazana je zastupljenost tradicionalnoga i elektroničkoga vršnjačkog nasilja, pri čemu se jasno vidi kako na osnovnoškolskom uzorku djece ima mnogo više učenika koji samoprocjenjuju da su uključeni u problematiku tradicionalnoga vršnjačkog nasilja (47,3%) nego u problematiku elektroničkoga vršnjačkog nasilja (6,9%).

➲ TABLICA 1
Zastupljenost različitih vrsta počinjenoga i doživljenoga nasilja (N = 880)

Uloga u nasilju	Tradicionalno nasilje *f*	%	Elektroničko nasilje *f*	%
Neuključeni	464	52,7	819	93,1
Žrtve	259	29,4	47	5,3
Provokativne žrtve	120	13,6	5	0,6
Počinitelji nasilja	37	4,2	9	1

Rezultati o zastupljenosti dviju vrsta nasilja koji su utvrđeni u ovom istraživanju vrlo su slični podacima o raširenosti vršnjačkoga nasilja dobivenima na reprezentativnim nacionalnim uzorcima osnovnoškolske djece (Buljan Flander i sur., 2007; Sušac i sur., 2012), kao i rezultatima istraživanja u svijetu (npr. Cook i sur., 2010a; Stassen Berger, 2007).

Deskriptivna statistika

Varijable prikazane u Tablici 2 dobivene su na temelju aritmetičkih sredina čestica skala i podskala *UNŠD*-a i podskala *URP*-a.

➲ TABLICA 2
Deskriptivna statistika za mjerene varijable

Varijabla	N	Raspon Min	Raspon Max	*M*	*SD*
Spol	880	1	2	1,52	0,500
Dob	876	10	16	12,81	1,151
Tradicionalno vršnjačko nasilje	879	1,00	4,08	1,40	0,381
Elektroničko vršnjačko nasilje	879	1,00	3,50	1,06	0,208
Školski uspjeh	876	1,17	5,00	3,75	0,894
Roditeljsko kažnjavanje	874	1,00	4,00	2,11	0,627
Roditeljska toplina	874	1,00	4,00	3,56	0,521
Roditeljski nadzor	874	1,00	4,00	3,17	0,638
Roditeljska popustljivost	875	1,00	4,00	2,43	0,653
Broj prijatelja	879	0	25	4,34	3,509
Vršnjačka prihvaćenost	879	1,00	3,00	2,64	0,477
Prethodna tradicionalna vršnjačka viktimizacija	879	1,00	4,54	1,80	0,558

Predviđanje tradicionalnoga i elektroničkoga vršnjačkog nasilja

Pearsonovi koeficijenti korelacije (Tablica 3) upućuju na male do umjerene korelacije između varijabli upotrijebljenih u regresijskoj analizi. Tradicionalno i elektroničko vršnjačko nasilje jesu u umjerenoj pozitivnoj korelaciji, što opravdava pretpostavku da se potencijalno radi o dva konstrukta. Potencijalni prediktori nisu međusobno u previsokim korelacijama (od $r = 0{,}00$ do -0,46), što zadovoljava preduvjet za provođenje hijerarhijske linearne regresijske analize.

➲ TABLICA 3
Korelacije za varijable upotrijebljene u regresijskoj analizi (N = 880)

		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Tradicionalno vršnjačko nasilje	0,48**	-0,13**	0,10**	-0,05	0,16**	-0,12**	-0,31**	0,10**	0,07*	-0,06	0,44**
2	Elektroničko vršnjačko nasilje	-	-0,06	0,06	-0,05	0,16**	-0,05	-0,10**	0,09**	0,10**	-0,04	0,25**
3	Spol		-	-0,03	0,13**	-0,04	0,10**	0,17**	0,09**	-0,20**	0,02	-0,08*
4	Dob			-	-0,19**	-0,02	-0,15**	-0,17**	0,00	-0,04	0,06	-0,02
5	Školski uspjeh				-	-0,20**	0,18**	0,20**	-0,16**	-0,10**	0,16**	-0,12**
6	Roditeljsko kažnjavanje					-	-0,11**	-0,00	-0,00	0,05	-0,20**	0,23**
7	Roditeljska toplina						-	0,50**	0,12**	-0,03	0,17**	-0,19**
8	Roditeljski nadzor							-	-0,06	-0,06	0,05	-0,19**
9	Roditeljska popustljivost								-	0,09**	0,05	0,04
10	Broj prijatelja									-	0,07*	-0,06
11	Vršnjačka prihvaćenost										-	-0,46**
12	Prethodna tradicionalna vršnjačka viktimizacija											-

**$p < 0{,}01$; *$p < 0{,}05$

Kako bi se odgovorilo na problem ovog rada, provedene su dvije hijerarhijske linearne regresijske analize, kojima se želio provjeriti doprinos pojedine skupine prediktora u predviđanju tradicionalnoga i elektroničkoga vršnjačkog nasilja. U prvoj regresijskoj analizi kriterij je bio tradicionalno vršnjačko nasilje, a u drugoj elektroničko vršnjačko nasilje, dok su prediktori u obje analize bili isti. I za jednu i za drugu regresijsku analizu koraci su bili isti, odnosno istim prediktorima provjeravan je doprinos u objašnjenju raznih oblika vršnjačkog nasilja. U prvom koraku regresijske analize uneseni su individualni prediktori koji predstavljaju karakteristike djeteta i neposredno utječu na njegovo ponašanje (dob, spol, školski uspjeh), u drugom koraku prediktori koji predstavljaju djetetovo neposredno okruženje, odnosno obitelj (roditeljsko kažnjavanje, toplina, nadzor i popustljivost), dok su u trećem koraku provjeravani prediktori koji se odnose na vršnjačke odnose (broj prijatelja, vršnjačka prihvaćenost, prethodna tradicionalna viktimizacija).

TABLICA 4
Regresijske analize za činjenje tradicionalnoga vršnjačkog nasilja

Prediktori	1. korak β	2. korak β	3. korak β
Dob	0,09**	0,07**	0,09**
Spol	-0,13**	-0,10**	-0,06*
Školski uspjeh	-0,02	-0,08*	-0,08*
Roditeljsko kažnjavanje		0,18**	0,10**
Roditeljska toplina		-0,05	-0,08*
Roditeljski nadzor		-0,31**	-0,25**
Roditeljska popustljivost		0,10**	0,06*
Broj prijatelja			0,07*
Vršnjačka prihvaćenost			-0,14**
Prethodna tradicionalna vršnjačka viktimizacija			0,46**
R	0,16	0,38	0,55
R^2	0,02	0,14	0,29
F	8,20**	20,61**	36,56**

$^{**}p < 0{,}01$; $^{*}p < 0{,}05$

Od individualnih varijabli tradicionalno vršnjačko nasilje predviđa muški spol (β = -0,06), stariju dob (β = 0,09) i slabiji školskih uspjeh (β = -0,08), dok se za elektroničko vršnjačko nasilje ovi prediktori nisu pokazali značajnima. Od obiteljskih varijabli elektroničko vršnjačko nasilje predviđa učestalije roditeljsko kažnjavanje (β = 0,12) i veću popustljivost roditelja (β = 0,07), dok sve obiteljske varijable značajno predviđaju tradicionalno vršnjačko nasilja (od β = 0,06 do -0,25). Obje vršnjačke varijable pokazale su se značajnima za predviđanje tradicionalnoga i elektroničkoga nasilja, i to tako da slabija prihvaćenost vršnjaka (β = -0,14 prema β = -0,10) te veći broj prijatelja (β = 0,07 prema β = 0,09) predviđaju izraženije

iskazivanje obiju vrsta nasilja. Najjačim prediktorom i za elektroničko i za tradicionalno vršnjačko nasilje pokazala se prethodna tradicionalna viktimizacija učenika u školi (β = 0,26 prema β = 0,46). Odabrani prediktori objašnjavaju veći postotak ukupne varijance tradicionalnoga vršnjačkog nasilja (29,1%) nego varijance elektroničkoga nasilja (9,3%).

TABLICA 5
Regresijske analize za činjenje elektroničkoga vršnjačkog nasilja

Prediktori	1. korak β	2. korak β	3. korak β
Dob	0,05	0,05	0,06
Spol	-0,05	-0,05	-0,02
Školski uspjeh	-0,03	-0,04	-0,04
Roditeljsko kažnjavanje		0,17**	0,12**
Roditeljska toplina		-0,00	-0,02
Roditeljski nadzor		-0,09*	-0,06
Roditeljska popustljivost		0,08**	0,07*
Broj prijatelja			0,09**
Vršnjačka prihvaćenost			-0,10**
Prethodna tradicionalna vršnjačka viktimizacija			0,26**
R	0,08	0,22	0,32
R^2	0,01	0,04	0,09
F	2,04	6,16**	9,87**

$^{**}p < 0{,}01$; $^{*}p < 0{,}05$

RASPRAVA

Krenuvši od pretpostavke da je elektroničko nasilje samo jedan oblik vršnjačkoga nasilja, pri čemu je glavna razlika u odnosu na tradicionalno vršnjačko nasilje u tome što se ovaj oblik nasilja odvija u virtualnom, a ne u realnom svijetu te da počinitelj može lako ostati anoniman, provjeravano je hoće li najčešće ispitivani individualni, obiteljski i vršnjački prediktori tradicionalnoga nasilja jednako dobro predviđati i elektroničko nasilje.

Svi pretpostavljeni individualni prediktori pokazali su se značajnima u predviđanju tradicionalnoga vršnjačkog nasilja, što je u skladu i s prethodnim istraživanjima (Del Rey i sur., 2012; Erdur-Baker, 2010; Guarini i sur., 2012; Hemphill i sur., 2012). Stariji učenici muškoga spola i slabijega školskog uspjeha učestalije čine tradicionalno vršnjačko nasilje (Chapell i sur., 2006; Cook i sur., 2010b; Hemphill i sur., 2012; Perren i Gutzwiller-Helfenfinger, 2012). Međutim, ove se individualne varijable nisu pokazale značajnima za predviđanje elektroničkoga vršnjačkog nasilja. Iako je većina prijašnjih istraživanja (Barlett i Coyne, 2014; Velki i Kuterovac Jagodić, 2014) pokazala da su dječaci češće počinitelji i elektroničkoga nasilja (Barlett i Coyne, 2014), neka istraživanja nisu potvrdila do-

bivene spolne razlike (Perren i Gutzwiller-Helfenfinger, 2012). Mogući razlog tomu jest da neke čestice kojima se ispitivalo elektroničko nasilje (npr. vrijeđanje SMS-om, ogovaranje, iskorištavanje tuđega povjerenja i sl.) u osnovi više nalikuju relacijskom i verbalnom nasilju (koje pripada tradicionalnom vršnjačkom nasilju), a za koje u prijašnjim istraživanjima nisu utvrđene razlike među spolovima (Olweus, 2010). Nadalje, istraživanja su pokazala kako starija djeca češće čine elektroničko nasilje, a vrhunac elektroničkoga nasilja bilježi se na prijelazu iz osnovne u srednju školu (Li, 2006; Wang i sur., 2009). Moguće je da u provedenom istraživanju nije zahvaćen vrhunac elektroničkoga nasilja, jer su sudionici bili učenici osnovne škole. Iako novija istraživanja (Kowalski i Limber, 2013) pokazuju da učenici uključeni u elektroničko nasilje pokazuju slabiji školski uspjeh i više izostanaka iz škole, nije jasno definirano je li riječ isključivo o nasilnoj djeci, provokativnim žrtvama ili samo žrtvama. Uglavnom je za počinitelje nasilja pokazano da izostaju iz škole, no moguće je da počinitelji elektroničkoga nasilja po svojim karakteristikama više nalikuju počiniteljima relacijskoga nasilja, koji raspolažu sofisticiranim vještinama manipulacije (Sutton i sur., 1999), pa stoga nemaju kognitivnih deficita ni slabiji školski uspjeh.

Pretpostavljene obiteljske varijable, više kažnjavanja, manje roditeljske topline, slabiji roditeljski nadzor i veća popustljivost pokazali su se značajnim prediktorima tradicionalnoga vršnjačkog nasilja, što je u skladu s prijašnjim studijama (Bowes i sur., 2009; Cook i sur., 2010b; Shields i Cicchetti, 2001; Veenstra i sur., 2005). S druge strane, samo su se roditeljsko kažnjavanje i veća popustljivost roditelja pokazale značajnim prediktorima elektroničkoga vršnjačkog nasilja. U skladu s prijašnjim istraživanjima (Ybarra i Mitchell, 2004; Wang i sur., 2009; Wong, 2010), strogo discipliniranje i kažnjavanje djeteta povezano je s učestalijim činjenjem elektroničkoga nasilja. Kada dijete svoje frustracije ne može iskazati u realnom svijetu (jer se boji još veće kazne roditelja i učitelja, ali možda i zbog slabije pozicije u vršnjačkim grupama, gdje nema priliku za iskazivanje nasilja), ono svoje frustracije premješta u virtualni svijet, u kojem ima potrebnu moć i osjećaj sigurnosti jer je zbog anonimnosti elektroničkih medija zaštićeno od posljedica kažnjavanja. Roditeljska permisivnost također se pokazala značajnom za predviđanje elektroničkoga nasilja (Dehue i sur., 2012). Djeca koja češće čine elektroničko nasilje češće imaju i roditelje koji ne znaju uspostaviti jasna pravila ponašanja. Takvi roditelji ni u stvarnom ni u virtualnom svijetu ne znaju uspostaviti jasne granice i pravila ponašanja, pa djeca ne osjete posljedice u realnom svijetu za počinjeno nasilno ponašanje i zbog toga nemaju ni uspostavljane granice za činjenje nasilnoga ponašanja u virtualnom svijetu. Međutim,

roditeljski nadzor i toplina nisu se pokazali značajnima za predviđanje elektroničkoga vršnjačkog nasilja. Moguće je da zapravo varijabla roditeljskoga nadzora, koja se odnosi na poznavanje kako i gdje dijete provodi vrijeme, ne ocrtava dobro nadzor koji je ključan za online aktivnosti. U kontekstu elektroničkoga nasilja, roditeljski nadzor trebao bi biti usmjeren na djetetovo vrijeme provedeno uz medije (mobitel, kompjutor i općenito online aktivnosti), kao i uz sadržaj i aktivnosti kojima se djeca bave u virtualnom svijetu, a to ovom varijablom nije bilo zahvaćeno. Iako su prijašnja istraživanja pokazala da manjak topline i povezanosti s roditeljima dovodi do elektroničkoga vršnjačkog nasilja (Ybarra i sur., 2007), u provedenom istraživanju to nije potvrđeno. Moguće je objašnjenje da zbog maloga broja učenika koji u provedenom istraživanju čine elektroničko nasilje, pa stoga i maloga varijabiliteta, ova varijabla nije dosegla vrijednost statističke značajnosti. Kako nije zahvaćen vrhunac elektroničkoga nasilja (dob nam nije bila značajan prediktor), a ni najnasilnija skupina djece (detalji u Velki, 2012a), moguće je da je zapravo kod te skupine djece manjak roditeljske topline ključan u predviđanju elektroničkoga nasilja, a oni nisu bili dio uzorka sudionika na kojem je provedeno istraživanje.

Vršnjačke varijable pokazale su se značajnima za predviđanje i tradicionalnoga i elektroničkoga vršnjačkog nasilja, pri čemu su značajni prediktori obiju vrsta nasilja veći broj prijatelja i slabija vršnjačka prihvaćenost, što su potvrdila i prijašnja istraživanja (Calvete i sur., 2010; Dijkstra i sur., 2007; Velki i Vrdoljak, 2013). Zanimljivo je da prijašnja istraživanja nisu utvrdila jasnu povezanost između broja prijatelja i elektroničkoga nasilja (Wang i sur., 2009), što je dobiveno u našem istraživanju. Veći broj prijatelja s kojima dijete dijeli aktivnosti i provodi vrijeme utječe na njegovo ponašanje, pri čemu istraživanja pokazuju da nasilna djeca imaju upravo prijatelje koji su i sami nasilni i koji ih podržavaju u nasilnim aktivnostima (Espelage, Holt i Henkel, 2003), pa je vrlo vjerojatno da ih podržavaju i u online nasilnim aktivnostima. Djeca imaju potrebu pripadati vršnjačkoj skupini, osjećati se dijelom grupe, posebice u razdoblju adolescencije, a kada je to narušeno, vrlo je vjerojatno da će dijete nasilnim načinom pokušati zadobiti određeni status unutar vršnjačke grupe (Woods, Done i Kalsi, 2009) kako bi ga ostala djeca prihvatila. Ako ne mogu ostvariti takav status u stvarnom svijetu (u razredu ili školi), postoji velika mogućnost da to prenesu u virtualni svijet, a onda elektroničkim nasiljem stvore određeni virtualni status koji se može lako prenijeti i u onaj stvarni (npr. razred). Prethodno doživljena tradicionalna viktimizacija pokazala se kao najsnažniji prediktor i tradicionalnoga i elektroničkoga vršnjačkog nasilja, što je u skladu i s prijašnjim istraživanjima

(Del Rey i sur., 2012; Hemphill i Heerde, 2014; Kowalski i sur., 2012; Sticcia i sur., 2013), gdje zapravo u virtualnom svijetu učenici dobivaju priliku riješiti se nakupljenoga stresa zbog proživljenoga nasilja u školi. U stvarnom svijetu (u školi i razredu) učenici koji doživljavaju nasilje pod većim su rizikom da postanu provokativne žrtve, odnosno da u situacijama nadmoći iskazuju nasilje kako bi se riješili osjećaja bespomoćnosti i nakupljenih frustracija (Chapell i sur., 2006; Hemphill i sur., 2012).

Općenito gledajući, možemo zaključiti kako je tradicionalno nasilje bolje objašnjeno postojećim prediktorima iz sva tri sustava (individualni, obiteljski i vršnjački; 29,1% ukupno objašnjenje varijance), dok je kod elektroničkoga nasilja manji broj značajnih prediktora (na individualnoj razini nema značajnih prediktora, a na obiteljskoj dva od četiri) te značajno niži postotak objašnjene varijance (9,3%). Dobiveni rezultati upućuju na to da elektroničko nasilje očito ne možemo promatrati samo kao još jedan oblik vršnjačkoga nasilja te da treba istražiti vrste elektroničkoga nasilja i dodatne potencijalne prediktore koji su možda specifični za ovu vrstu nasilja (npr. učestalost upotrebe medija, elektronička viktimizacija, roditeljski nadzor za vrijeme upotrebe interneta, broj online prijatelja i sl.). Posebice bi bilo zanimljivo usporediti broj djetetovih prijatelja iz stvarnoga svijeta (npr. razreda, škole, susjedstva) i broj prijatelja iz virtualnoga svijeta (online prijatelja) te različitu vrstu podrške koju djeca dobivaju od stvarnih i online prijatelja, kao i njihov utjecaj na vršnjačko nasilje.

Dobivene rezultate treba razmotriti uzimajući u obzir i neke metodološke nedostatke provedenog istraživanja. Odaziv učenika za sudjelovanje u istraživanju bio je 69%, a na temelju dodatnih analiza kojima su se usporedile proporcije nasilničkoga ponašanja učenika (dobivene na temelju nominacija cijelog razreda) koji su pristali na sudjelovanje i onih koji nisu, utvrđeno je da su učenici koji nisu sudjelovali u istraživanju, u odnosu na učenike koji su sudjelovali u istraživanju, procijenjeni od vršnjaka kao nasilniji (detalji u Velki, 2012a). U provedenom su istraživanju sudjelovali učenici viših razreda osnovne škole, odnosno ona skupina djeca za koju se pretpostavilo da su na vrhuncu činjenja i doživljavanja vršnjačkoga nasilja. Međutim, ovako dobiveni rezultati ograničavaju generalizaciju na druge dobne skupine. Nadalje, podaci su prikupljeni isključivo metodom samoprocjene, a nisu bili ni anonimni (samo povjerljivi), što je moglo dovesti do davanja socijalno poželjnih odgovora. U istraživanju su pod tradicionalnim vršnjačkim nasiljem zahvaćena samo dva najzastupljenija oblika nasilja: verbalno i tjelesno, a ne i druge vrste, kao što su relacijsko, ekonomsko i seksualno nasilje. Od dosadašnjih istraživanih prediktora tradicionalnoga vršnjač-

kog nasilja ispitani su samo najčešće istraživani prediktori. Pritom se neki od njih nisu pokazali značajnima za predviđanje elektroničkoga nasilja, što znači da svakako ostaje prostora za istraživanje dodatnih zajedničkih, ali i specifičnih, prediktora tradicionalnoga i elektroničkoga vršnjačkog nasilja. Pritom rezultati istraživanja, neovisno o navedenim ograničenjima, mogu biti dobro polazište za nova istraživanja sličnosti i razlika između tradicionalnoga i elektroničkoga vršnjačkog nasilja.

LITERATURA

Baldry, A. C. i Farrington, D. P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal of Community and Applied Social Psychology, 10*(1), 17–31. https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1298(200001/02)10:1<17::AID-CASP526>3.0.CO;2-M

Barlett, C. i Coyne, S. M. (2014). A meta-analysis of sex differences in cyber-bullying behavior: The moderating role of age. *Aggressive Behavior, 40*(5), 474–488. https://doi.org/10.1002/ab.21555

Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Bowes, L. M., Arseneault, L., Maughan, B., Taylor, A., Caspi, A. i Moffitt, T. E. (2009). School, neighborhood, and family factors are associated with children's bullying involvement: A nationally representative longitudinal study. *American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 48*(5), 545–553. https://doi.org/10.1097/CHI.0b013e31819cb017

Buljan Flander, G., Ćorić Špoljarić, R. i Durman Marijanović, Z. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja, 16*(1-2), 157–174.

Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L. i Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors. *Computers in Human Behavior, 26*(5), 1128–1135. https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.017

Card, N. A., Stucky, B. D., Sawalani, G. M. i Little, T. D. (2008). Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A meta-analytic review of gender differences, intercorrelations, and relations to maladjustment. *Child Development, 79*(5), 1185–1229. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01184.x

Chapell, M. S., Hasselman, S. L., Kitchin, T., Lomon, S. N., MacIver, K. W. i Sarullo, P. L. (2006). Bullying in elementary school, high school, and college. *Adolescence, 41*(164), 633–648.

Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G. i Kim, T. E. (2010a). Variability in the prevalence of bullying and victimization: A cross-national and methodological analysis. U S. R. Jimerson, S. M. Swearer i D. L. Espelage (Ur.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (str. 347–362). New York: Taylor i Francis Group.

Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Kim, T. E. i Sadek, S. (2010b). Predictors of childhood bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly, 25*(2), 65–83. https://doi.org/10.1037/a0020149

Cross, D., Shaw, T., Epstein, M., Monks, H., Dooley, J. i Hearn, L. (2012). Cyberbullying in Australia: Is school context related to cyberbullying behavior? U Q. Li, D. Cross i P. K. Smith (Ur.), *Cyberbullying in the global playground: Research from international perspectives* (str. 75–98). Chichester: Wiley-Blackwell.

Dehue, F., Bolman, C., Vollink, T. i Pouwelse, M. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in relation to adolescents' perception of parenting. *Journal of Cybertherapy & Rehabilitation, 5*(1), 25–34.

Del Rey, R., Elipe, P. i Ortega-Ruiz, R. (2012). Bullying and cyberbullying: Overlapping and predictive value of the co-occurrence. *Psicothema, 24*(4), 608–613.

Dijkstra, J. K., Lindenberg, S. i Veenstra, R. (2007). Same-gender and cross-gender peer acceptance and peer rejection and their relation with bullying and helping among preadolescents: Comparing predictions from gender-homophily and goal-framing approaches. *Developmental Psychology, 43*(6), 1377–1389. https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1377

Dilmaç, B. i Aydoğan, D. (2010). Parental attitudes as a predictor of cyber bullying among primary school children. *World Academy of Science, Engineering and Technology, 4*(7), 1667–1671.

Erdur-Baker, O. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society, 12*(1), 109–125. https://doi.org/10.1177/1461444809341260

Espelage, D. L., Holt, M. K. i Henkel, R. R. (2003). Examination of peer-group contextual effects on aggression during early adolescence. *Child Development, 74*(1), 205–220. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00531

Farrington, D. P. (1993). Understanding and preventing bullying. U M. Tonry i N. Morris (Ur.), *Crime and justice* (str. 381–458). Chicago: University of Chicago Press.

Garrett, A. (2003). *Bullying in American schools: Causes, preventions, interventions*. Jefferson, N.C.: McFarland.

Gómez-Ortiza, O., Del Rey, R., Casasc, J. A. i Ortega-Ruiza, R. (2014). Parenting styles and bullying involvement. *Culture and Education, 26*(1), 132–158. https://doi.org/10.1080/11356405.2014.908665

Guarini, A., Passini, S., Melotti, G. i Brighi, A. (2012). Risk and protective factors on perpetration of bullying and cyberbullying. *Studia Edukacyjne, 23*, 33–55.

Harel-Fisch, Y., Walsh, S. D., Fogel-Grinvald, H., Amitai, G., Pickett, W., Molcho, M., Due, P., Gaspar de Matos, M. i Craig, W. (2010). Negative school perceptions and involvement in school bullying: A universal relationship across 40 countries. *Journal of Adolescence, 34*(4), 639–652. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2010.09.008

Haynie, D. L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A. D., Saylor, K., Yu, K. i Simons-Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *The Journal of Early Adolescence, 21*(1), 29–49. https://doi.org/10.1177/0272431601021001002

Hemphill, S. i Heerde, J. A. (2014). Adolescent predictors of young adult cyberbullying perpetration and victimization among Australian youth. *Journal of Adolescence Health, 55*(4), 580–587. https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.04.014

Hemphill, S. A., Kotevski, A., Tollit, M., Smith, R., Herrenkohl, T. I., Toumbourou, J. W. i Catalano, R. F. (2012). Longitudinal predictors of cyber and traditional bullying perpetration in Australian secondary school students. *Journal of Adolescence Health, 51*(1), 59–65. https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2011.11.019

Keresteš, G., Brković, I., Kuterovac Jagodić, G. i Greblo, Z. (2012). Razvoj i validacija Upitnika roditeljskog ponašanja. *Suvremena psihologija, 15*(1), 23–42.

Klarin, M. (2002). Dimenzije obiteljskih odnosa kao prediktori vršnjačkim odnosima djece školske dobi. *Društvena istraživanja, 11*(4-5), 805–825.

Knight, G. P., Guthrie, I. K., Page, M. C. i Fabes, R. A. (2002). Emotional arousal and gender differences in aggression: A meta-analysis. *Aggressive Behavior, 28*(5), 266–393. https://doi.org/10.1002/ab.80011

Kokkinos, M. K. (2013). Bullying and victimization in early adolescence: Associations with attachment style and perceived parenting. *Journal of School Violence, 12*(2), 174–192. https://doi.org/10.1080/15388220.2013.766134

Kokkinos, M. K., Antoniadou, N., Asdre, A. i Voulgaridou, K. (2016). Parenting and internet behavior predictors of cyber-bullying and cyber-victimization among preadolescents. *Deviant Behavior, 37*(4), 439–455. https://doi.org/10.1080/01639625.2015.1060087

Kowalski, R. M. i Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health, 53*(1), S13–S20. https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.09.018

Kowalski, R. M., Morgan, C. A. i Limber, S. P. (2012). Traditional bullying as a potential warning sign of cyberbullying. *School Psychology International, 33*(5), 505–519. https://doi.org/10.1177/0143034312445244

Krmek, M., Buljan-Flander, G. i Hrpka, H. (2007). Nasilje među vršnjacima Internetom. U V. Kolesarić (Ur.), *Psihologija i nasilje u suvremenom društvu – zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Psihologija nasilja i zlostavljanja* (str. 125–132). Osijek: Sveučilište u Osijeku, Filozofski fakultet.

Laftman, S. B., Modin, B. i Ostberg, V. (2013). Cyberbullying and subjective health: A large-scale study of students in Stockholm, Sweden. *Children and Youth Services Review, 35*(1), 112–119. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.10.020

Law, D. M., Shapka, J. D. i Olson, B. F. (2010). To control or not to control? Parenting behaviors and adolescent online aggression. *Computers in Human Behavior, 26*(6), 1651–1656. https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.06.013

Lee, S. S. i Wong, D. S. (2009). School, parents, and peer factors in relation to Hong Kong students' bullying. *International Journal of Adolescence and Youth, 15*(3), 217–233. https://doi.org/10.1080/02673843.2009.9748030

Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International, 27*(2), 157–170. https://doi.org/10.1177/0143034306064547

Makri-Botsari, E. i Karagianni, G. (2014). Cyberbullying in Greek adolescents: The role of parents. *Social and Behavioral Sciences, 116*, 3241–3253. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.742

Modecki, K. i Minchin, J. (2013). *Predictors of reported prevalence rates for cyber and tradition aggression in adolescence: A meta-analytic investigation*. Presentation at the biennial conference of the Society for Research in Child Development. Seattle, WA. April.

Monks, C. P., Robinson, S. i Worlidge, P. (2012). The emergence of cyberbullying: A survey of primary school pupils' perceptions and experiences. *School Psychology International, 33*(5), 477–491. https://doi.org/10.1177/0143034312445242

Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.

Olweus, D. (2010). Understanding and researching bullying: Some critical issues. U S. R. Jimerson, S. M. Swearer i D. L. Espelage (Ur.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (str. 9–33). New York: Taylor i Francis Group.

Orpinas, P. i Horne, A. M. (2006). Risk and protective factors for bullying and aggression. U P. Orpinas i A. M. Horne (Ur.), *Bullying prevention: Creating a positive school climate and developing social competence* (str. 33–53). Washington DC, US: American Psychological Association.

Perren, S. i Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in adolescence: Differential roles of moral disengagement, moral emotions, and moral values. *European Journal of Developmental Psychology, 9*(2), 195–209. https://doi.org/10.1080/17405629.2011.643168

Perren, S. i Hornung, R. (2005). Bullying and delinquency in adolescence: victims' and perpetrators' family and peer relations. *Swiss Journal of Psychology, 64*(1), 51–64. https://doi.org/10.1024/1421-0185.64.1.51

Profaca, B., Puhovski, S. i Luca Mrđen, J. (2006). Neke karakteristike pasivnih i provokativnih žrtava nasilja među djecom. *Društvena istraživanja, 16*(3), 575–590.

Rajhvajn Bulat, L. i Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkog nasilja među mladima. *Psihologijske teme, 21*(1), 167–194.

Raskauskas, J. i Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology, 43*(3), 564–575. https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.3.564

Rigby, K. (2002). *A meta-evaluation of methods and approaches to reducing bullying in pre-schools and early primary school in Australia*. Canberra: Attorney-General's Department.

Salmivalli, C., Huttunen, A. i Lagerspetz, K. M. J. (1997). Peer networks and bullying in schools. *Scandinavian Journal of Psychology, 38*(4), 305–312. https://doi.org/10.1111/1467-9450.00040

Schwartz, D., Dodge, K. A., Pettit, G. S. i Bates, J. E. (1997). The early socialization of aggressive victims of bullying. *Child Development, 68*(4), 665–675. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1997.tb04228.x

Shields, A. i Cicchetti, D. (2001). Parental maltreatment and emotion dysregulation as risk factors for bullying and victimization in middle childhood. *Journal of Clinical Child Psychology, 30*(3), 349–363. https://doi.org/10.1207/S15374424JCCP3003_7

Smith, J., Twemlow, S. W. i Hoover, D. (1999). Bullies, victims and bystanders: A method of in-school intervention and possible parental contributions. *Child Psychiatry and Human Development, 30*(1), 29–37. https://doi.org/10.1023/A:1022619025074

Stassen Berger, K. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten? *Developmental Review, 27*(1), 90–126. https://doi.org/10.1016/j.dr.2006.08.002

Sticca, F., Ruggieri, S., Alsaker, F. i Perren, S. (2013). Longitudinal risk factors for cyberbullying in adolescence. *Journal of Community and Applied Social Psychology, 23*(1), 52–67. https://doi.org/10.1002/casp.2136

Sušac, N., Rimac, I. i Ajduković, M. (2012, ožujak). *Epidemiološko istraživanje nasilja među djecom.* Rad prikazan u sklopu nacionalne konferencije Raširenost nasilja nad djecom u obitelji i među vršnjacima. Zagreb, Hrvatska.

Sutton, J., Smith, P. K. i Swettenham, J. (1999). Bullying and 'theory of mind': A critique of the 'social skills deficit' view of anti-social behaviour. *Social Development, 8*(1), 117–127. https://doi.org/10.1111/1467-9507.00083

Šimunović, D. (2008, 12. studenog 2011.). Nasilje preko računala. *Zdrav život: obiteljski časopis o zdravlju, 59.* Dostupno na http://www.hrabritelefon.hr/hr/stranica/90/bez-naslova

Vandenbosch, H. i Van Cleemput, (2008). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media & Society, 11*(8), 1349–1371. https://doi.org/10.1177/1461444809341263

Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A. J., De Winter, A. F., Verhulst, F. C. i Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: A comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental Psychology, 41*(4), 672–682. https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.4.672

Velki, T. (2012a). *Provjera ekološkog modela dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima.* (Neobjavljena doktorska disertacija). Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb.

Velki, T. (2012b). Uloga nekih obiteljskih čimbenika u pojavi nasilja među djecom. *Psihologijske teme, 21*(1), 29–60.

Velki, T. i Kuterovac Jagodić, G. (2014). Različiti pristupi mjerenju kao izvori razlika u podacima o raširenosti nasilničkoga ponašanja među djecom. *Društvena istraživanja, 23*(2), 259–281. https://doi.org/10.5559/di.23.2.03

Velki, T. i Kuterovac Jagodić, G. (2015). Uloga strukturalnih i procesnih obiteljskih čimbenika u objašnjenju dječjega nasilničkog ponašanja prema vršnjacima. *Ljetopis socijalnog rada, 22*(2), 271–298. https://doi.org/10.3935/ljsr.v22i2.22

Velki, T., Kuterovac Jagodić, G. i Vrdoljak, G. (2011). *Razvoj i validacija Upitnika o nasilju među školskom djecom (UNŠD).* Neobjavljen rad.

Velki, T. i Vrdoljak, G. (2013). Uloga nekih vršnjačkih i školskih varijabli u predviđanju vršnjačkog nasilnog ponašanja. *Društvena istraživanja, 22*(1), 101–120. https://doi.org/10.5559/di.22.1.06

Vrdoljak, G. i Velki, T. (2012). Metacognition and intelligence as predictors of academic success. *Croatian Journal of Education, 14*(4), 799–815.

Wang, J., Iannotti, R. J. i Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health, 45*(4), 368–375. https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2009.03.021

Werner, N. E., Bumpus, M. F. i Rock, D. (2010). Involvement in internet aggression during early adolescence. *Journal of Youth Adolescence, 39*(6), 607–619. https://doi.org/10.1007/s10964-009-9419-7

Williams, K. R. i Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), S14–S21. https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.08.018

Woods, S., Done, J. i Kalsi, H. (2009). Peer victimization and internalizing difficulties: The moderating role of friendship quality. *Journal of Adolescence, 32*(3), 293–308. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2008.03.005

Wong, C. Y. (2010). Cyber-parenting: Internet benefits, risks and parenting issues. *Journal of Technology in Human Services, 28*(4), 252–273. https://doi.org/10.1080/15228835.2011.562629

Wright, M. F. i Li, Y. (2013). The association between cyber victimization and subsequent cyber aggression: The moderating effect of peer rejection. *Journal of Youth and Adolescence, 42*(5), 662–674. https://doi.org/10.1007/s10964-012-9903-3

Ybarra, M. L., Diener-West, M. i Leaf, P. J. (2007). Examining the overlap in Internet harassment and school bullying: Implications for school intervention. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 42–50. https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.09.004

Ybarra, M. L. i Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: With caregiver–child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence, 27*(3), 319–336. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2004.03.007

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 25 (2016), BR. 4,
STR. 523-545

Can We Also Predict Electronic Peer Violence Based On the Predictors of Traditional Peer Violence?

Tena VELKI
Faculty of Educational Sciences, Osijek

Gordana KUTEROVAC JAGODIĆ
Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb

The main aim of the study is to test whether the predictors of traditional peer violence consistently obtained in previous studies may also be good at predicting electronic peer violence. The predictability of individual (age, gender, school success), family (parental punishment, warmth, monitoring and permissiveness) and peer variables (number of friends, peer acceptance, previous victimization) were examined. The study included 880 students of fifth to eighth grade. Individual and peer variables were measured with a Questionnaire on violence among school children (*UNSD*) and parental variables with the Parental behavior questionnaire (*URP-29*). The results obtained by hierarchical regression analysis showed that the selected variables explain about 30% of the total variance of traditional violence and about 10% of the total variance of electronic violence. All the assumed variables proved to be significant predictors of traditional violence, while electronic violence had a smaller number of significant individual and family predictors. We can conclude that the current predictors of traditional violence only partially explain electronic violence, so we need to include some additional variables in order to better predict electronic peer violence (e.g., frequency of use of media, electronic victimization, etc.).

Keywords: traditional peer violence, electronic peer violence, predictors

Međunarodna licenca / International License:
Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0.